

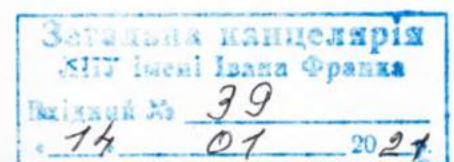
ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Джуган Руслани Іванівни «Соціальні аспекти реалізації потреб людей похилого віку у сучасному українському суспільстві (на прикладі Закарпатської області)», подану на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук зі спеціальності 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Старіння населення у більшості країн світу є не лише доведеним фактом, але й однією з найбільш визначальних рис сучасності. Зміна вікової структури в бік суттєвого збільшення частки осіб старшого віку має значні, а іноді критичні наслідки на рівні усіх соціальних інститутів. В передових країнах світу уже тривалий час проводяться комплексні дослідження щодо особливостей життя та функціонування осіб похилого віку. В Україні, попри те, що частка старших людей є вельми значимою, дослідження до сьогодні характеризуються дискретністю та стосуються лише окремих аспектів життєдіяльності. Крім того, сама специфіка вітчизняних реалій фізіологічного, психологічного, соціального старіння, а також можливостей, запитів і потреб людей похилого віку суттєво відрізняються від таких у ряді економічно розвинених країн. Тож необхідність у подібних дослідженнях в Україні стоїть як ніколи гостро. Цілком погодимося з авторкою, що назріла необхідність у формуванні концептуальної моделі вивчення старості як соціального явища та його взаємозв'язку із такими явищами як соціальне самопочуття, бідність, ексклюзія. (с. 18).

Зауважимо, що дисертація здійснювалася також у межах комплексного наукового проекту Ужгородського національного університету та кафедри соціології і соціальної роботи факультету суспільних наук «Вдосконалення системи підготовки фахівців соціальної роботи в Україні» (державна реєстрація теми №0115U001920).

Тож усе зазначене вказує на актуальність дослідження, здійсненого Р. І. Джуган.

Ступінь обґрунтованості основних положень дисертації та їх достовірності забезпечена рядом чинників, зокрема: значною кількістю та різноманітністю опрацьованих наукових джерел; вагомим критичним аналізом; веденням коректної полеміки; логічним викладенням матеріалу, – що дали змогу дисертантці виконати поставлені в роботі завдання. Під час написання роботи Р. І. Джуган опрацювала цілком достатній масив соціологічних, соціально-психологічних, статистичних даних.

Емпірична база дослідження досить широка, представлена статистичними даними щодо мешканців Закарпатської області похилого віку за 1989-2020 роки, даними опитування мешканців Закарпатської області щодо реалізації потреб осіб похилого віку (квітень – червень 2014 р., n = 422), даними інтерв'ю клієнтів Благодійного фонду Карітас Мукачівської греко-католицької єпархії (лютий – березень 2016 р., n = 63), даними інтерв'ю із підопічними Ужгородського міського територіального центру соціального обслуговування (лютий 2018 р., n = 12). Традиційні для соціології методи дослідження, що обрала дослідниця, дали змогу різнобічно розкрити основні питання теми. Зібраний теоретичний та емпіричний матеріал проаналізовано із використанням різноманітних методів наукового пошуку.

Оцінка структури та змісту дисертації, її новизни. Зміст роботи відповідає заявленій темі та оголошеному плану. Матеріал викладається чітко та послідовно, окремі розділи роботи рівноцінні між собою.

У першому розділі розглядаються основні підходи до вивчення старіння, здійснюється аналіз поняття «успішного старіння» та визначаються потреби старшого населення як об'єкту дослідження в соціологічному дискурсі. Заслугою дисертантки є уточнення та доповнення низки соціологічних теорій старіння, таких як теорія активності та вивільнення. Зокрема, вказано, що теорія вивільнення описує лише один із варіантів життя літньої людини, можливий за умови наявності певних внутрішніх людських ресурсів, особистісних рис, фінансової ситуації, освіти, життєвого досвіду та ін. Крім того, заслугове на увагу авторське визначення потреб як свого роду конструктів, які пов'язують

суспільство та внутрішній світ особистості і формуються під впливом багатьох чинників, зокрема соціального характеру.

Другий розділ присвячено питанням соціального становища осіб похилого віку в контексті задоволення їх потреб, соціальним практикам активізації старших людей в умовах деприваційної бідності, а також реалізації потреб через формальні та неформальні мережі підтримки.

Важливою перевагою роботи вважаємо звернення уваги на проблему реалізації потреб похилих людей крізь призму деприваційної бідності, яка оцінюється не за ресурсами, якими володіє індивід чи домогосподарство, а на основі переліку благ, брак яких відчують люди. На наш погляд, це важливий крок уперед до оцінки реального становища старших людей та необхідна запорука до підвищення їх рівня благополуччя та задоволеності життям.

Заслуговують на увагу й висновки авторки про те, що найбільшої державної підтримки й уваги соціальних працівників потребують домогосподарства з подвійним демооекономічним навантаженням, які проживають у сільській місцевості та невеликих містах; домогосподарства пенсіонерів, а також одинокі жінки у віці 75 років і старші.

У третьому розділі розглядаються прикладні аспекти дослідження реалізації потреб людей похилого віку на прикладі Закарпатської області. Слід зазначити, що специфіка демографічної ситуації в Закарпатській області - накладання поселенської та вікової структури населення: в області найбільша в Україні частка сільського населення (62,8%) та один із найвищих показників приросту населення похилого віку (в останні роки в Закарпатській області питома вага пенсіонерів за віком збільшилася на 15%) – підвищує значимість та унікальність дисертаційної роботи. Перевагою дослідження є й розгляд основних потреб та їх реалізації серед мешканців Закарпатської області похилого віку у контексті формальних та неформальних мереж підтримки.

Констатуємо, що авторка досягла поставленої мети дисертаційного дослідження; нею розроблені концептуально-методологічні засади дослідження соціальних аспектів реалізації потреб людей похилого віку. Дисертантка системно та послідовно розглянула досліджувану проблему: спочатку

систематизувала основні підходи до вивчення старості, визначила теоретичні підходи до розгляду поняття «потреби», типології потреб, дослідила наукові традиції інтерпретації поняття «успішне старіння» у соціогуманітарному дискурсі, описала найбільш поширені соціальні практики активізації осіб похилого віку у системі соціального обслуговування, визначила шляхи реалізації потреб людей похилого віку через формальні і неформальні мережі підтримки, а потім розробила систему емпіричних показників та дослідила думки людей похилого віку та членів їхніх сімей щодо наявних потреб і можливостей їх задоволення у Закарпатській області.

Практичне значення одержаних результатів. Отримані результати мають наукову та суспільну цінність, адже вперше обгрунтовано концептуальну модель реалізації потреб осіб похилого віку як через формальні і неформальні мережі підтримки, так і шляхом активізуючих практик. У роботі зібрані практичні напрацювання щодо визначення основних потреб та шляхів їх задоволення у людей похилого віку. Вважаємо, що інформація щодо стану задоволення потреб похилих українців саме на Закарпатті, має не лише теоретичну значущість, але й вирізняється прикладною цінністю. Результати дослідження можуть бути використані як органами місцевої влади, так в якості начала для подальших і прикладу для схожих соціологічних досліджень в інших регіонах України.

Дискусійні положення та зауваження. Попри загальну позитивну оцінку дисертації, є ряд зауважень та побажань.

1. Чи доречно говорити про дослідження потреб саме людей похилого віку (стор. 156-157) якщо у загальну вибірку по дослідженню ввійшло, по-перше, всього 62 клієнта БФ «Карітас» міста Ужгорода (а дані вказуються у відсотках); по-друге, ввійшли включно люди, що, правда, отримали посвідчення та пенсії по інвалідності, проте починаючи з 1982 р. народження (тобто на час дослідження їм було всього 34 роки)?

2. На стор. 142 вказано, що в опитуванні взяло участь 422 респонденти. Проте вибірка поділена на аж на чотири підвибірки: до 45-років (135 осіб), 45-59 – (88 осіб), 60-74 (124 особи), 75 і більше – (68 осіб). Для кожної з них окремо

згодом вказуються дані у відсотках. Далі іде порівняння відповідей респондентів з двох підвбірок (стор. 143): «Таким чином, з тих, що відповіли, 192 (46,3%) – літня людина і 223 (53,7%) члени сімей людей похилого віку». На наш погляд, в кожному з зазначених підвбірок увійшло надто мало людей, щоб з упевненістю можна було заявляти про репрезентативність, адже ще з часів Дж. Геллапа відомо, що мінімально необхідною кількістю респондентів для вибірки є хоча б 442 особи - саме при такій кількості статистична похибка не перевищуватиме допустимі показники.

3. На наш погляд, ряд наведених автором даних потребує оновлення. Так, досить цікаві дані щодо динаміки рівня працевлаштування людей передпенсійного віку в регіоні, закінчуються 2012 роком (стор. 103). Подібно, на стор. 170 вказано дані про наявність центрів соціального обслуговування станом на 2012-13 рр. Це ж стосується самого авторського анкетування осіб похилого віку та членів їхніх сімей (або осіб, які ведуть за ними догляд), проведеного у квітні – червні 2014 року. Імовірно, до теперішнього часу ситуація могла суттєво змінитися, надто – враховуючи, що за даний період уже відбувся ряд соціальних змін, включаючи пенсійну реформу 2018 р. в Україні.

Зроблені зауваження та висловлені побажання стосуються дискусійних питань і не впливають на науковий рівень дисертації, не піддають сумніву основні наукові результати, які отримала авторка, і є, скоріше, побажаннями для подальшої роботи, а також підтверджують складність і нагальність досліджуваної Р. І. Джуган проблематики.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих працях. Положення, висновки й рекомендації, сформульовані в дисертації, вповні викладено у фахових наукових виданнях, а також тезах виступів і доповідей конференцій. Основні теоретичні, практичні положення та результати дослідження висвітлено в 27 публікаціях, у тому числі в 5 – в наукових виданнях України, затверджених МОН України як фахові з соціології, 1 у виданні України, яке включене до міжнародної наукометричної бази, 1 – у закордонному виданні, 5 – матеріалів

конференцій (2 написані у співавторстві), 13 – публікацій в інших виданнях (3 написані у співавторстві), 2 – у колективних монографіях.

Загальні висновки. Автореферат дисертації відповідає вимогам МОН України, а його зміст ідентичний основним положенням роботи. Зміст дисертації відповідає заявленій науковій спеціальності. Дисертація є самостійною, завершеною роботою, що пройшла належну апробацію, а отримані результати мають теоретичну та практичну цінність. Дослідження логічне, структуроване, написане науковою, літературно грамотною мовою.

Вищезазначене дає підстави для висновку, що дисертація Джуган Руслани Іванівни «Соціальні аспекти реалізації потреб людей похилого віку у сучасному українському суспільстві (на прикладі Закарпатської області)» відповідає вимогам МОН України, що висувають до робіт на здобуття наукового ступеня кандидата наук, зокрема вимогам пунктів 9,1 1, 12, 13 положення про «Порядок присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ №656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р. та № 567 від 27.07.2016 р.), а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата соціологічних наук зі спеціальності 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології.

**Офіційний опонент –
доктор соціологічних наук,
професор кафедри філософії, соціології
та політології Київського національного
торговельно-економічного університету**

 Кухта Мирослава Павлівна

«11» січня 2021 року

